

ДИФУЗНІ ПРОЦЕСИ В ЛЕКСИЦІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОЇ ПЕРІОДИКИ

Марина Навальна

(м. Переяслав-Хмельницький)

У статті проаналізовано динамічні процеси в лексиці інформаційних технологій на матеріалі мови сучасної української періодики, охарактеризовано тематичні групи найуживаніших слів та сполук, простежено дифузні процеси лексичних одиниць, визначено їхню стилістичну роль.

Ключові слова: мова засобів масової інформації, лексика інформаційних технологій, дифузність лексики, стилістична роль.

В статье проанализированы динамические процессы в лексике информационных технологий на материале языка современной украинской периодики, охарактеризованы тематические группы наиболее употребляемых слов и сочетаний, прослежены диффузные процессы лексических единиц, определена их стилистическая роль.

Ключевые слова: язык средств массовой информации, лексика информационных технологий, диффузность лексики, стилистическая роль.

In article dynamic processes in lexicon of an information technology on a material of language of the modern Ukrainian periodical press are analysed, lexical sets of used words and connections are characterised, is tracked diffuse processes of lexical units, are defined their stylistic role.

Keywords: language of mass media, lexicon of an information technology, diffusion of lexicon, a stylistic role.

Постановка проблеми. Розвиток новітніх технологій, упровадження досягнень науково-технічного прогресу в різні сфери суспільного життя, виникнення сучасних інформаційних мереж зумовлюють появу відповідних терміносистем, однією з яких є терміносистема інформаційних технологій. Ця система в українській мові перебуває на стадії становлення, оскільки в україністиці ще не була предметом всебічного наукового дослідження [3, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До тепер немає єдиного визначення терміносистеми: програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації [3], інформатики [9] та ін. Л.В. Туровська новітні терміни *процесор, сервер, смартфон* тощо відносить до термінів технічних галузей [8, с. 36]. Ми ж послуговуватимемося терміном „лексика інформаційних технологій”, який, на наш погляд, є ширшим за попередні номінації. Особливий інтерес дослідників викликає функціонування термінів у рекламному тексті [2] та в мові друкованих засобів масової інформації, бо „преса завжди була і залишається середовищем активного функціонування термінологічної лексики, оскільки на її сторінках висвітлюються найрізноманітніші проблеми суспільного життя. До того ж мові засобів масової інформації властива широта залучення термінологіки різних галузей знань, що пов'язано з розмаїтим тематичним діапазоном статей” [8, с. 36].

Мета статті. У статті проаналізуємо динамічні процеси в лексиці інформаційних технологій на матеріалі мови сучасної української періодики, охарактеризуємо тематичні групи найуживаніших слів та сполук, простежимо дифузні процеси лексичних одиниць, визначимо їхню стилістичну роль.

Актуальність дослідження. Серед лексем інформаційних технологій спостерігаємо чітку тенденцію: між термінами та загальноживаною лексикою відбувається постійний обмін – терміни активно входять до складу загальномовних одиниць. У процесі постійного й загального вживання

спеціальних одиниць носіями мови значення та ознаки термінів втрачають чітку регламентованість. Процес наближення терміна за всіма ознаками до загальноживаного слова має назву детермінологізація [10, с. 6]. Цей процес відбувається тоді, коли спеціальна одиниця починає набувати ознак звичайного слова: втрачає суворо визначену системність, однозначність і навіть набуває емоційно-експресивного забарвлення. Серед лексем інформаційних технологій можна виділити такі: *картридж* „вугільний патрон для ксерокопію вальних пристроїв, ксерокса, принтерів ЕОМ, а також для низки інших технічних приладів” [7, с. 339], *комп'ютер* „пристрій для автоматичного процесу обробки інформації” [7, с. 370], *кондиціонер* „пристрій для надання повітря в закритих приміщеннях потрібної температури, вологості, тиску” [7, с. 373], *ксерокс* „пристрій для одержання копій, якихось графічних зображень способом електрофотографії” [7, с.393], *ноутбук* „портативний комп'ютер „книжкового” формату” [7, с.488], *принтер* „пристрій ЕОМ для друкування літерно-цифрової інформації” [7, с. 560], *сайт* „місце в системі Інтернету для розміщення матеріалу про когось або про щось” [7, с. 607], *сканер* „у комп'ютерній техніці та системах передачі даних – пристрій для зчитування зображень і перетворення їх на цифрову форму подання даних” [7, с. 629], *фотопринтер* „пристрій ЕОМ для друкування фотоінформації” та ін. Ще кілька років тому ці мовні одиниці відносили до термінів, які були зафіксовані тільки спеціальними словниками. На сучасному етапі функціонування мови їх подають практично всі загальноживані лексикографічні праці, ними активно послуговуються автори масових українських видань. Пор.: „**Кондиціонери надають у кредит і на вигідних умовах**” („Місто”, 23.09.2009); „**Найнижчі ціни на ноутбуки пропонують усі**” („Чернігівський вісник”, 20.09.2009); „**Я купив два комп'ютери і отримав принтер у подарунок**” („Сіверщина”, 3.10.2009).

Виклад основного матеріалу. Дослідниця Л.В. Туровська деякі лексеми відносить до термінів. „Нерідко мова ЗМІ завдяки частому вживанню, сприяє унормуванню й кодифікації значної кількості термінів. Так порівняно за

невеликий відрізок часу стали узуальними й включені до лексикографічних праць такі технічні терміни: *принтер, сканер, тюнінг, банкомат* та ін.” [8, с. 37]. Із перерахованих слів до термінів ми відносимо тільки *тюнінг* „готування до продажу машин, обладнання, зокрема встановлення в індивідуальному порядку додаткового оснащення; регулювання двигуна автомобіля” [8, с. 692]. Інші лексеми називають предмети, які вже не є рідкістю серед користувачів, їх використовує чимала кількість людей. Можна вважати, що такі мовні одиниці детермінологізувалися. Погоджуємося, що деякі терміни ще не усталилися і характеризуються варіантністю в написанні на зразок *тюнінг* [8, с. 37] і *тюнінг* [7, с. 692].

Хоча лексему *сканер* в інформаційних технологіях відносимо до тих, які використовує широкий загал користувачів мови, на прикладі цього слова можна простежити різновид термінологічної полісемії: це паралельне вживання термінів у кількох термінологіях [6, с. 42]. Так, крім поданого значення лексема *сканер* має такі: „техн. пристрій, що послідовно проглядає об’єкт, зображення чи тривимірний простір та створює аналогові або цифрові сигнали, що відповідають фізичному стану кожної частини розгляданого об’єкта” та „біол. прилад для радіоізотопної діагностики” [7, с. 630]. Пор.: „Інститут біології просить придбати **сканер** для радіоізотопної діагностики” („Україна молода”, 24.10.2008); „Тільки **сканер** може проглядати тримірний простір” („День”, 19.04.2008). До загальноновживаних слів лексему *сканер* „наблизило” часто використовуване значення, з яким його використовують в інформаційних технологіях, а не в інших терміносистемах.

У мові користувачів комп’ютерів чи інших новітніх технічних пристроїв фіксуємо лексеми на зразок *браузер* „програма для навігації та перегляду веб-ресурсів”; *камерофон* „мобільний телефон з фото- та відеокамерою”; *смартфон* „мобільний телефон, що працює на операційній системі”; *твейджер* „двосторонній пейджер” та ін., які ще не зафіксовані сучасними загальноновживаними словниками. Напр.: „**Браузер** дозволяє відразу чистити

своє перебування в мережі” („Газета по-українськи”, 23.09.2008); „Серед молоді стали популярними **камерофони**” („День”, 23.10.2009); „Повідомлення з **твейджер**а на **твейджер** можна відправити без допомоги оператора” („Газета по-українськи”, 12.12.2008). Ці слова раніше класифікували як терміни технічних галузей [8, с. 36], але широта залучення їх до мови періодики, збільшення кількості користувачів відповідними пристроями та засобами дає підстави стверджувати, що аналізовані лексеми перебувають на межі терміносистеми і загальноновживаних мовних одиниць. Хоча спеціалізовані значення цих слів є більш яскраво вираженими, а загальномовні відсунуті на другий план, за активного функціонування у мові періодики такої диференціації за значеннями згодом може не бути. „Слід враховувати певні особливості розповсюдження термінів, викликані розвитком засобів масової інформації: терміни перестають бути приступними лише обмеженому колу фахівців – ними починають оперувати люди, далекі від даної спеціальності” [6, с. 692]. Особливо часто аналізовані лексеми фіксуються у молодіжних і рекламних виданнях, а також на інформаційних сайтах в Інтернеті. Зазвичай без будь-яких складнощів лексеми сприймають і активно ними послуговуються молоді люди. Напр.: „**Студенти подивляються на смартфон**и” („Гарт”, 1.10.2009); „**Камерофонами** легко оперують молоді” („Україна молода”, 12.08.2009).

До термінів технічних наук відносимо низку лексем, якими зазвичай послуговуються спеціалісти, а не широкий загал користувачів: *адаптер* „пристрій для електроакустичного відтворення механічного запису звуку; пристрій для установлення на фотоапаратах змінних об’єктивів з нестандартною оправою” [7, с. 25], *біт* „у теорії інформації – одиниця кількості інформації” [7, с. 109], *вінчестер* „твердий магнітний диск, який використовують в обчислювальній техніці” [7, с. 141], *еквалайзер* „радіоелектронний пристрій з високоякісних стереофонічних комплексів, регулятор (коректор) частотних характеристик звуку, тембру” [7, с. 248-249], *мегабайт* „одиниця вимірювання обсягу пам’яті комп’ютера” [7,

с. 441], *модем* „зовнішній пристрій ЕОМ, який покликаний забезпечувати зв'язок з телефонними лініями, телетайпними апаратами тощо” [7, с. 461], *процесор* „центральна частина ЕОМ, що здійснює згідно з програмою перетворення й обробку інформації та керує всім обчислювальним процесом, а також взаємодією пристроїв обчислювальної машини” [7, с. 570]; *фрейм* „в інформатиці – структура даних, що описують фрагмент людських знань про світ або становлять певну стандартну ситуацію” [7, с. 726] та ін. Найчастіше технічні терміни використовують у публікаціях спеціальної тематики, в інтерв'ю фахівців. Напр.: „**Адаптер** розглядаємо як електричну схему в комп'ютері” („Газета по-українськи”, 23.09.2009); „У комп'ютері **вінчестер** – важлива складова” („Україна молода”, 27.10.2009); „Сучасні **еквалайзери** мають особливі характеристики” („Високий Замок”, 29.10.2008); „Як визначити, який **фрейм** кращий?” („Газета по-українськи”, 12.09.2008).

У газетних публікаціях часто термін пояснюють досить широко для більшої зрозумілості, щоб читач-непрофесіонал точно сприймав інформацію. Напр.: „Зараз використовують два види магнітних накопичувачів, які ще називають **вінчестерами**” („Дзеркало тижня”, 18.03.2008); „**Модем** – пристрій введення-виведення інформації, який призначений для зв'язку комп'ютерів по телефонній лінії” („Пенсійний кур'єр”, 22.09.2008); „**Плотер** – це пристрій, який призначений для виведення графічних зображень на тверді копії великого формату” („Дзеркало тижня”, 12.05.2008); „**Провайдер** – це організація, яка надає платний доступ до служб Інтернету” (Пенсійний кур'єр”, 22.09.2008); „**Процесор** – це велика інтегральна мікросхема...” (Пенсійний кур'єр”, 22.09.2008).

Деякі лексеми в тематиці інформаційних технологій омонімізуються. Слово *порт* відоме кількома значеннями переважно з морської галузі: 1. „1) ділянка берега моря, озера та річки з прилеглим водним простором (акваторією), як правило, захищена від хвиль і обладнана для стоянки суден, зберігання вантажів, розвантажувальних і навантажувальних та інших робіт;

2) портове місто; 2. 1) *мор.* Отвір у бортах суден, що герметично закривається. Призначений для входу й виходу пасажирів, завантаження й розвантаження з нижньої палуби в транспортних суднах тощо” [7, с. 553]. У мові періодики ми фіксуємо лексему *порт* зі значенням „стандартні канали, якими відбувається передача даних”, напр.: „*Треба організувати перевірки справності портів комп'ютера*” („Газета по-українськи”, 27.09.2008); „*У комп'ютері може бути чотири порти*” („Високий Замок”, 20.03.2009).

Лексема *протокол* має чотири зафіксовані значення „1) документ, який містить запис усього, що відбувається на зборах, засіданні, судовому процесі тощо; 2) акт, складений посадовою особою, що містить опис установлених фактів; 3) акт рішення міжнародної конференції, що має силу міжнародного договору; 4) дипломатичний протокол – сукупність правил, що регулюють порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів” [7, с. 568]. У галузі інформаційних технологій це слово вживають зі значенням „набір правил обміну інформацією між комп'ютерами, установлених за взаємодійною згодою”, напр.: „*В офісі в комп'ютерній мережі існує свій протокол*” („Газета по-українськи”, 23.09.2008).

Відоме слово *панель* має чотири значення: „1) *заст.* Тротуар; 2) велика, пласка залізобетонна плита, яку використовують під час збірного будівництва; 3) дерев'яна обшивка, облицювання або забарвлення нижньої частини стін усередині будинку; 4) частина агрегату або приладу, на якому монтують основні елементи, деталі” [7, с. 514]. У мові періодики в тематиці інформаційних технологій слово *панель* найчастіше вживають як „частину комп'ютера”, „у програмі – фрагмент інструментарію” тощо. Напр.: „*Переконайтеся, що є вільний доступ до задньої панелі комп'ютера*” („Газета по-українськи”, 23.09.2009); „*Панель інструментарію програми варто розмістити зручно для програміста*” („Україна молода”, 24.03.2009).

Значення лексем *порт*, *протокол*, *панель*, що називають предмети чи частини пристроїв інформаційних технологій, не зафіксовані сучасними тлумачними словниками.

Не подають українські лексикографічні праці нових слів, які поступово входить до активного словника носіїв мови. Напр.: *банкінг* „автоматичний електронний перерахунок грошей”, пор.: „*Державі тільки слід забезпечити використання систем безпеки електронних покупок, можливість використання електронного **банкінгу***” („Дзеркало тижня”, 18.01.2009); *трекбол* „комп’ютерний маніпулятор з роликком зверху” або „мишка” навпаки”, пор.: „*Замість миші в переносних комп’ютерах використовується за принципом дії пристрій – **трекбол***” („Газета по-українськи”, 13.07.2008); *кулер* „радіатор з установленою в ньому вентилятором”, пор.: „*Довелося міняти **кулер** на процесорі*” („Газета по-українськи”, 12.09.2008).

Відстежуємо тенденцію до творення синонімічних рядів з лексемами інформаційних технологій. Напр.: *комп’ютер, електронно-обчислювальна машина, ноутбук; комп’ютерний маніпулятор, мишка, трекбол; порт, інтерфейс* та ін. Пор.: „*Сьогодні **комп’ютер** – звична річ у домі*” („Голос України”, 12.10.2009); „*Електронно-обчислювальна машина (ЕОМ) – це назва пристрою вузьких спеціалістів*” („Високий Замок”, 11.08.2008); „*Молодь надає перевагу **ноутбукам***” („Сільські вісті”, 24.04.2009).

Інформаційна лексика представлена цілою низкою спеціальних словосполучень: *архівація даних, інформаційний ресурс, панель керування, локальна мережа, центральний процесор, текстовий процесор, система кодування, супутниковий Інтернет, системний блок, оперативна пам’ять, материнська плата, інтегральна схема* та ін. Ними зазвичай послуговуються технічні працівники, які створюють, ремонтують, здійснюють профілактику пристроїв, машин тощо. За походженням двокомпонентні словосполучення здебільшого утворені за моделлю: національне + іншомовне слово та іншомовне + іншомовне слово. Напр.: „*Необхідно створювати національний електронний **інформаційний ресурс***” („Дзеркало тижня”, 24.01.2009); „*Локальна мережа об’єднує комп’ютери...*” („Газета по-українськи”, 30.09.2008); „*Відповідність між символами та їх числовими кодами задається **системою кодування***” („Гарт”, 20.09.2009).

Ускладнюють сприйняття інформаційних текстів слова назв, технологій, систем, марок тощо у латинському написанні. Напр.: „*Sanyo Electric* розробила сонячну ланку **HIT** товщиною удвічі менше звичайної батареї” („Газета по-українськи”, 23.09.2008); „Нова відеокамера *Pelco* може вийти в кінці року і буде доступна у всьому світі” („Україна молода”, 23.03.2009); „Новий телевізор фірми *Acer*, який має тонкий профіль монітора (1920 x 1080), а товщину 15 мм має новий дизайн” („Газета по-українськи”, 18.04.2009); „Телефон *Samsung 17500 Galaxy* має класичну систему меню” („День”, 14.06.2009); „Комунікатори з **GPS**-модулем обійдуть навігатори” („Високий Замок”, 17.05.2009); „Платформа *Moorestown* складається з процесора *Lincroft* й *Langwell*” („Україна молода”, 23.03.2009); „Уклали угоду про розробку нових поколінь **IP**-камер” („День”, 23.09.2008).

Термінологія інформаційних технологій має специфічні можливості для номінацій предметів і понять з використанням літерної та цифрової символіки (*P*-канальний, протокол *Z*-модем, шина *S-100*), що є складним для розуміння неспеціалістами, а з латинськими абрєвіатурами та назвами процес сприйняття стає ще складнішим або практично недоступним.

На позначення предметів інформаційних технологій часто послуговуються латинськими абрєвіатурами: *USB* „з’єднувальний кабель”, *CD* „диск”, *CD-ROM* „привід для передавання або приймання певної інформації на диск”, *DVD* „диск” та ін. Напр.: „Для зберігання великих обсягів відеоінформації використовується технологія **DVD**” („Газета по-українськи”, 12.09.2008). Ця тенденція зберігається, на жаль, вже протягом тривалого часу [1, с. 25], що „аж ніяк не сприяє піднесенню авторитету рідного слова та збагаченню словникового складу національної мови,” – зазначає Л.В. Туровська [8, с. 37].

Висновки. Лексика інформаційних технологій поділяється на загальноновживані слова та терміни. Чималу групу складають лексеми, які перебувають на межі спеціальних термінів та загальноновживаних мовних одиниць. Терміни технологічних систем, які активно функціонують у мові

української періодики, ускладнюють сприйняття інформації пересічним читачам. Щоб полегшити розуміння таких текстів, автори вдаються до розлогих пояснень спеціальних термінів. Лексеми на позначення процесів та предметів інформаційних технологій утворюють синонімічні ряди, деякі з них омонімізуються. Надто складними для широкого загалу є назви і терміни, а також аббревіатури, написані латиницею, якими часто послуговуються журналісти. У газетних матеріалах за темою інформаційних технологій, різних за жанрами та обсягами, простежуємо характерну взаємодію лексики: термінологічної та загальноживаної, що засвідчує поєднання різних функціонально-стильових груп лексики.

Перспективи подальших розвідок. Лексика інформаційних технологій потребує єдиної класифікації, а також витлумачення та фіксації нових переносних значень слів.

Література

1. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій / Євгенія Карпіловська // Українська мова. – 2008. – №1. – С. 24 – 35.
2. Кудиба С. Специфіка термінів у рекламному тексті / С. Кудиба // Проблеми української термінології: Збірник наукових праць. – Львів, 2004. – С. 103 – 106.
3. Ніколаєва А.О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / А.О. Ніколаєва. – Х., 2002. – 16 с.
4. Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / О.А. Покровська. – Х., 1996. – 24 с.

5. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Л.А. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
6. Структура сучасного терміна. Універсалії в галузі термінології // Науково-технічний прогрес і мова, К.: Наукова думка, 1978. – С. 37 – 56.
7. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
8. Туровська Л. Термінологічна лексика на сторінках періодичних видань / Л.В. Туровська // Українська мова. – 2007. – №2. – С. 33 – 39.
9. Філюк Л.М. Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Л.М. Філюк. – О., 2007. – 20 с.
10. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Г.В. Чорновол. – К., 2004. – 23 с.